

УДК 614.8(042.4)

В. К. ВАСЕНКО,

*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки і фінансів
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

О. В. ТЕРЕНІНА,

*студент
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Розкрито стан безпеки життєдіяльності працівників правоохоронних органів. Виокремлено найважливіші чинники, що впливають на рівень їх безпеки життєдіяльності. Запропоновано шляхи покращення стану безпеки життєдіяльності працівників міліції.

Ефективне функціонування органів внутрішніх справ (далі – ОВС) в умовах побудови в Україні демократичної соціально орієнтованої правової держави прямо залежить від кадрового потенціалу працівників правоохоронних органів.

Разом із тим, за сучасних умов професійної діяльності міліції суттєвою особливістю в її діяльності є стресовий характер, наявність високого рівня професійного ризику, значні фізичні й психічні навантаження та недостатнє матеріальне й фінансове забезпечення ОВС, погіршують безпеку життєдіяльності їх працівників, а звідси й результативність правоохоронної діяльності.

Проведений нами аналіз літературних джерел щодо створення в Україні надійного й дієвого соціального захисту працівників ОВС засвідчує, що дана тема в наукових дослідженнях

є надзвичайно актуальною. Багато вітчизняних вчених у галузі права присвятили їй свої праці, зокрема О. М. Бандурка, О. Ю. Синяська, В. П. Ємельянов, Н. П. Матюхіна, М. І. Онуфрієва, С. С. Лукаш, В. Л. Ординський, В. І. Мунтіян тощо.

Однак, за межами аналізу залишаються питання комплексного захисту працівників правоохоронних органів стосовно безпеки їх життєдіяльності за сучасних соціально-економічних, політичних та криміногенних умов.

Актуальність указаної проблематики значно посилюється тим, що Україна, намагаючись стати асоційованим членом ЄС, стала на шлях проведення реформи усієї правової системи держави, орієнтованої на загальноєвропейські та світові стандарти демократичної правової країни.

Цим підтверджується зв'язок авторського добору із важливими науковими та практичними

завданнями й невирішеними проблемами стосовно забезпечення безпеки життєдіяльності працівників ОВС України та підвищення рівня їх соціального захисту.

Основною метою статті є аналіз стану безпеки життєдіяльності працівників правоохоронних органів, виокремлення найбільш суттєвих чинників, що впливають на рівень безпеки життєдіяльності, та внесення пропозиції стосовно покращення соціального захисту правоохоронців. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

- проаналізувати стан безпеки життєдіяльності працівників правоохоронних органів;
- виокремити найважливіші чинники, що впливають на рівень безпеки життєдіяльності працівників ОВС;
- внести пропозиції стосовно подальшого покращення стану безпеки життєдіяльності працівників міліції.

Конституція України у ст. 3, відповідно до Загальної декларації прав і свобод людини, закріпила положення, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Основний Закон містить як загальні гарантії здійснення прав людини, так і безпосередні гарантії здійснення права громадян на соціальний захист [1].

До положень, котрі безпосередньо стосуються соціального захисту, належать такі: право на соціальний захист громадян України, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових і правоохоронних формуваннях, а також членів їхніх сімей (ст. 17); право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло (ст. 48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49).

Стан захищеності людини – це такий стан, коли й нічого не загрожує або в разі виникнення небезпеки вона в ході своєї професійної діяльності може розраховувати на захист себе та родини з боку держави і суспільства, що деякою мірою збігається з поняттям безпеки життєдіяльності.

Сьогодні усталеного визначення поняття «безпека життєдіяльності» у вітчизняній законодавчій базі та літературних джерелах не існує.

Тому ми пропонуємо у своїй статті власне визначення цього поняття: «Безпека життєдіяльності – це система базових знань щодо забезпечення безпечних умов існування людини у природному, соціальному і техногенному середовищах, а також сукупності організаційних і техніко-технологічних заходів на рівні окремої людини, колективу та держави, спрямованих на запобігання або мінімізації загроз її життю та здоров'ю в усіх сферах суспільної діяльності».

Особливе значення таке визначення безпеки життєдіяльності має для працівників правоохоронних органів, де безпека служби є однією з основних складових безпеки життєдіяльності. Таким чином, безпека служби в ОВС має відображати такий її стан, що забезпечує захищеність правоохоронців від загроз, що виникають при здійсненні їх професійної діяльності.

Усім відома аксіома, що досягти абсолютної безпеки життєдіяльності людини практично неможливо – будь-яка діяльність є потенційно небезпечною.

Небезпека – це центральне поняття безпеки життєдіяльності і являє собою явища, процеси, об'єкти властивості, що здатні за певних умов завдати шкоди здоров'ю чи життю людини як прямо, так і опосередковано. У сучасному розумінні небезпека – це явище або вплив на людину несприятливих або навіть несумісних із життям факторів, що виникають за умов здійснення людиною своєї професійної діяльності, здійснюючи яку людина постійно ризикує підпадаючи під дію тієї чи іншої небезпеки.

У теоретико-методологічному розумінні ризик – це ймовірність настання того чи іншого випадку, коли людина може зазнати негативного впливу чинників, що приведе до втрати життя чи здоров'я окремої людини або групи людей. Розрахунки ризику здебільшого мають ретроспективний характер і базуються на аналізі конкретних процесів чи явищ, котрі вже відбулися і статистично визначені. Розраховують рівень ризику (P) у відсотку відношенні за формулою:

$$P = \frac{Ч}{В} \times 100\% \quad , \quad \dots\dots\dots(1)$$

де Ч – частота настання випадку небезпеки за певний проміжок часу.

В – величина, до якої належить ця частота (вікова група, чисельність працівників тощо).

Основними механізмами захисту людини від різного роду небезпек є їх ідентифікація (уподібнення), розпізнавання, страхування та розроблення оптимальних варіантів захисту від них.

Таким чином, наука безпеки життєдіяльності покликана виявляти можливі причини та шляхи виникнення небезпеки, передбачати вірогідність виникнення небезпеки, а також захищати людей від небезпеки, ліквідувати наслідки її проявів тощо.

Головна мета безпеки життєдіяльності полягає у тому, щоб сформувати у людини свідоме та відповідальне ставлення до питань особистої безпеки й безпеки тих, хто її оточує; навчити людину розпізнавати й оцінювати потенційні небезпеки, визначати шлях надійного захисту від них, уміти надавати допомогу в разі потреби собі та іншим, а також оперативно ліквідувати наслідки прояву небезпек у різноманітних сферах людської діяльності.

Безпека життєдіяльності – це інтегрована дисципліна гуманітарно-технічного спрямування, яка вивчає загальні закономірності виникнення небезпек, їх властивості, наслідки впливу їх на організм людини, основи захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек, а також розроблення і реалізацію відповідних засобів та заходів щодо створення і підтримки здорових та безпечних умов життя і діяльності людини.

Проте сьогодні наукою безпеки життєдіяльності ще повністю не розроблена таксономія небезпек, лише здійснена їх загальна класифікація та систематизація явищ, процесів, об'єктів природного, соціального техногенного та комбінованого походження, які здатні завдати шкоди людині взагалі за своїм походженням, локалізацією, наслідками, шкодою, сферою прояву та іншими, не враховуючи при цьому специфіку різного роду професійної діяльності і зокрема служби в правоохоронних органах.

Служба в органах внутрішніх справ не лише почесна, але й небезпечна для життя і здоров'я правоохоронців, які навіть за відсутності воєнних дій чи збройних конфліктів гинуть та отримують поранення, під час виконання службових обов'язків із охорони правопорядку або затримання злочинців, озброєних бандитів та запобігання терактам.

Професійний ризик, з яким постійно стикаються працівники міліції при виконанні службових обов'язків з охорони громадського порядку, вимагає надання їм додаткових гарантій захисту. Забезпечення таких гарантій покладено на цивільно-правовий інститут страхування, за допомогою якого держава надає додаткову матеріальну допомогу застрахованій особі або членам сім'ї у випадках загибелі, поранення чи інвалідності застрахованого. Це, зокрема, відображено у ст. 6 Закону України «Про страху-

вання», де поряд зі страхування деяких категорій державних службовців (судді, працівники митних органів, прокуратури, державної податкової адміністрації тощо) передбачене державне особисте страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ у формі обов'язкового страхування [2].

Стаття 23 Закону України «Про міліцію» також передбачає обов'язковість державного особистого страхування працівників міліції, наголошуючи, що працівник міліції підлягає обов'язковому державному страхуванню на суму десятирічного грошового утримання за останньою посадою, яку він обіймає, за рахунок коштів відповідних бюджетів, а також коштів, що надходять на підставі договорів від міністерств, відомств, підприємств, установ і організацій [3].

Стаття 12 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає соціальний і правовий захист працівників оперативних підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, на них поширюються гарантії правового і соціального захисту, передбачені законами України про ці органи. Вона також вимагає від керівних органів правопорядку і застосування спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки при наявності даних про загрозу життю, здоров'ю або майну працівника та його близьких родичів у зв'язку із здійсненням ним оперативно-розшукової діяльності в інтересах безпеки України, або по розкриттю тяжкого та особливо тяжкого злочину або викриттю організованої злочинної групи, то оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки – зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [4].

Сучасна складність завдань, що вирішуються органами внутрішніх справ насамперед у боротьбі зі злочинністю, котра дедалі стає небезпечнішою, винятково важкі умови, в яких ведеться така робота, вимагають постійного зростання професіоналізму кадрів правоохоронців, високого рівня забезпечення процесів їх підготовки та практичної діяльності, поряд з удосконаленням соціального страхування. Лише за таких умов можна забезпечити необхідний рівень безпеки життєдіяльності працівників правоохоронних органів, життя і здоров'я яких постійно знаходиться під загрозою, особливо в екстремальних умовах, що постійно виникають.

У повсякденному житті майже постійно підтверджується аксіома залежності між рівнем професіоналізму правоохоронців та їх безпекою життєдіяльності – чим вищий професіоналізм, тим вища безпека життєдіяльності, а відповідно, й ефективність діяльності. Професійні вміння надають можливість швидко та ефективно проводити необхідні службові дії та забезпечувати додаткову безпеку для працівників міліції.

Як наголошується в настанові МВС України з організації професійної підготовки: «Професійна підготовка рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України – це організований безперервний і цілеспрямований процес по оволодінню знаннями, спеціальними вміннями і навичками, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань» [5, с. 22].

Виходячи з реалій сьогодення, ми вважаємо за необхідне внести деякі доповнення стосовно поняття «професійна підготовка» і визначити його як сукупність спеціальних знань, вмінь та навичок, якостей, трудового досвіду та норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи у певній галузі правоохоронної діяльності, а також процес передачі тим, хто навчається, відповідних знань та умінь.

Найбільш ефективним засобом професійної підготовки з формуванням у працівників більш удосконаленого понятійного апарату сьогодні має стати моделювання небезпечних екстремальних ситуацій та ризиків, що їх спонукають і ситуативні (ігрові полігони для відпрацювання вмінь і навичок) ролі працівників, що діють у тих чи інших екстремальних умовах з виконання оперативно-службового завдання. Виходячи з цього, моделювання екстремальної ситуації – це створення ситуації, яка загрожує фізичному або психічному здоров'ю людини, до якої вона не адаптована, та визначення дій під час такої чи аналогічної ситуації.

Для ефективного моделювання, на наш погляд, необхідно знати рівень фізичної та психологічної підготовленості працівника міліції та оцінити його попередні результати під час виконання аналогічного оперативного завдання за допомогою комп'ютерного тестування його теоретичних знань. Для цього слід врахувати:

- 1) небезпечні фактори (світло, шум, вібрації) та чинники їх відновлення;
- 2) різноманітні ситуації (наявність людей, транспортних засобів тощо);
- 3) замкненість чи відкритість середовища;
- 4) соціологічну поведінку людей у різних ситуаціях;
- 5) готовність працівників міліції до виконання поставленого завдання.

Сьогодні в Україні відбувається реформування правової системи держави, а тому потрібно якомога повніше враховувати та оптимізувати світовий досвід, активізувати пошук нових форм і методів, підходів в управлінні відповідних правоохоронних інститутів, створити їх якісно нову професійну модель відповідно до європейських стандартів, принципів і норм, з максимальною їх адаптацією до розбудови правової соціально орієнтованої держави та забезпечення дієвого правового захисту працівників ОВС.

Характер діяльності працівників ОВС пов'язаний із підвищеною небезпекою, що підтверджує необхідність встановлення особливого державного захисту персоналу органів внутрішніх справ [6, с. 317]. Як справедливо відмічає О. Ю. Синявська, зараз в Україні прийнято багато нормативно-правових актів, спрямованих прямо чи побічно на забезпечення на належному рівні життєдіяльності персоналу органів внутрішніх справ, і процес нормотворчості в цьому напрямку триває, але створення ефективного механізму здійснення передбачених законом заходів по забезпеченню життєдіяльності працівників ОВС, гарантій їх правового та соціального захисту проходить складно: слід відзначити неповноту та слабку систематизованість правової бази, що регулює дані питання, недостатнє матеріальне та фінансове забезпечення тощо [6, с. 318].

Особливої актуальності матеріальне забезпечення працівників ОВС набуває сьогодні, оскільки низький рівень їх заробітної плати і разом з тим високий рівень небезпек у професійній діяльності, ненормованість робочого часу не слугує мотивацією обрання цієї професії сучасною молоддю, що не дає можливості без якісного кадрового забезпечення проводити реформи в галузі. Гірше того, постійне недофінансування ОВС, низька заробітна плата їх працівників гальмує процес підвищення професійної майстерності й ефективності правоохоронної діяльності [7, с. 22–24].

Підвищені ризик та небезпека – це невід'ємні складові професійної діяльності працівників ОВС, яка вимагає від держави й відповідно високого рівня матеріального й фінансового забезпечення усіх структур МВС України в органічному поєднанні з елементами управління персоналом – відбір, винагородження навчання тощо.

О. М. Бандурка та Н. П. Матюхіна справедливо відзначають: «Виходячи із того, що причинами виникнення нещасних випадків під час виконання працівниками професійних обов'язків є переважно небезпечні умови професійної

діяльності та небезпечні дії працівників, всю сукупність можливих заходів, спрямованих на забезпечення їх особистої безпеки можна умовно розділити на дві групи: заходи, що спрямовані на скорочення небезпечних умов і заходи, що спрямовані на скорочення небезпечних дій. Відповідно механізм запобігання нещасних випадків зводиться у своєму загальному вигляді до реалізації цих двох головних напрямів» [8, с. 248].

Ми поділяємо дану точку зору і вважаємо за необхідне в кожному структурному підрозділі МВС України і ОВС на місцях розробляти відповідні заходи щодо запобігання виникненню нещасних випадків під час виконання працівниками оперативно-службових та професійних обов'язків з метою забезпечення безпеки їх життєдіяльності.

Висновки. Проведені нами дослідження стану безпеки життєдіяльності працівників правоохоронних органів переконують нас у тому, що сьогодні вкрай є необхідним розроблення нового механізму реалізації соціальних прав та гарантій співробітників правоохоронних органів із використанням економічних і юридичних засобів.

Так, для реалізації права особового складу правоохоронних органів на належний життє-

вий рівень необхідно вжити заходів з покращення та оптимізації оплати праці в правоохоронній системі (встановити справедливий, такий, що відповідає трудовим затратам, рівень оплати праці, провести реформування структури грошового забезпечення персоналу правоохоронних органів тощо).

Окрім цього, доцільно розробити зміни до законодавства з урахуванням досвіду міжнародних принципів та стандартів у сфері соціального захисту й матеріально-правового забезпечення співробітників правоохоронних органів. Незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів, що регламентують матеріальне забезпечення, надання пільг, допомоги працівникам правоохоронних органів і членам їхніх сімей, не можна не звернути уваги на декларативність та необов'язковість значної частини відповідних документів. Крім того, важливо створити дієвий механізм соціального забезпечення правоохоронців, передбачивши відповідальність за невиконання встановлених нормативно-правовими актами заходів реалізації економічних та соціальних прав співробітників правоохоронних органів України.

Список використаної літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про страхування : закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
3. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
5. Настанова з організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 21 жовт. 2000 р. № 759. – К. : МВС України, 2000. – 17 с.
6. Синявська О. Ю. Проблеми правового захисту працівників органів внутрішніх справ як суб'єктів правоохоронної діяльності / О. Ю. Синявська // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2004. – Вип. 25. – С. 317–327.
7. Демський О. Голодна жebraчка міліція справді небезпечна для суспільства / О. Демський, О. Сищук, М. Білокопитов // Віче. – 2011. – № 21. – С. 22–24.
8. Матюхіна Н. П. Управління персоналом органів внутрішніх справ України (теоретичні та прикладні аспекти) : [монографія] / Н. П. Матюхіна ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. – 287 с.

Надійшла до редколегії 11.02.2012

ВАСЕНКО В. К., ТЕРЕНИНА О. В. БЕЗОПАСНОСТЬ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНАХ

Раскрыто состояние безопасности жизнедеятельности работников правоохранительных органов. Выделены наиболее существенные факторы, что влияют на уровень безопасности жизнедеятельности. Предложены пути улучшения состояния безопасности жизнедеятельности работников милиции.

VASENKO V., TEREININA O. VITAL FUNCTIONS SECURITY AND ITS FEATURES IN LAW ENFORCEMENT AGENCIES

The state of security of vital functions of police officers is exposed. Major factors that influence on the level of vital functions security are revealed. The way of improvement of the state of safety of vital functions of police officers are offered.